

Amper vijftig jaar geleden werden Nederlandse walvisvaarders toegejuicht als helden. In achttien expeditie schoten ze ruim 26 duizend dieren; slechts weinig walvissen bleven over.

Voor het laatst ter walvisvaart

■ MARIENE BIOLOGIE

Door Maartje Kouwen

Groenlandse walvis (*Balaena mysticetus*)

Doelsoort van de oude walvisvaart in het hoge noorden. Traag zwemmende dieren met een uitzonderlijk dikke speklaag en baleinen van 4,5 meter lengte. Het belangrijkste voordeel voor jacht: de Groenlandse walvis bleef na harpoenen als enige walvissoort drijven.

Blauwe vinvis (*Balaenoptera musculus*)

Belangrijkste doelsoort van de moderne walvisvangst. Met een lengte van ongeveer 24 meter de grootste walvissoort, met een relatief dunne speklaag en baleinen van hooguit 1,3 meter.

Gewone vinvis (*Balaenoptera physalus*)

Na blauwe vinvissen de meest gezochte prooi tijdens de moderne walvisjacht. Vinvissen zijn snelle zwemmers, die echter maar kort duiken en bij bovenkomen een grote luchtkolom spuiten.

Bultrug (*Megaptera novaeangliae*)

Derde keus van moderne walvisjagers. Bultruggen hebben korte baleinen van 85 centimeter. Al voor de Tweede Wereldoorlog namen hun aantallen af.

Seiwalvis (*Balaenoptera borealis*)

Alternatief jachtdoel toen de blauwe en gewone vinvis schaarser werden. De seiwalvis wordt ook wel noordse vinvis genoemd en is volgens walvisjagers de snelste walvis.

Potvis (*Physeter macrocephalus*)

Geen formeel jachtdoel, maar Nederlandse walvisvaarders schoten er elke reis enkele. Potvissen zijn geen baleinwalvissen, maar tandwalvissen. Ze hebben een dikke speklaag en veel vet. Diende soms als stootkussen naast het schip.

De kades van de Amsterdamse haven stonden vol. Scheepstoeters schalden over het IJ. Het Wilhelmus klonk. Het was 27 oktober 1946 en het schip de Willem Barendsz ging ter walvisvaart. Met dit grote fabrieksschip en acht vangschepen nam Nederland voor het eerst deel aan de moderne walvisvangst. De kranten stonden bol van deze 'nationale gebeurtenis', getuige de vele krantenknipsels die tentoongesteld liggen op de eerste Walvis- en Walvisvaartdag op 26 januari in het Texelse Oudeschild.

'Zo begon het', klinkt de stem van Philip Bloemendal op de polygoonfilm *Walvis in zicht* als de Willem Barendsz uitvaart. 'Een zonnetje kon er niet af. En toch is het een zonnig moment. Een moment dat onze harten even sneller doet kloppen. Daar vertrekt immers niet alleen een walvisvaarder, daar vertrekt een symbool. Een symbool van Nederlands energie en werklust, van Nederlands kunnen en van Nederlands wil om zelf de kastanjes uit het vuur te halen. Dat betekent in dit geval: zelf het vet uit het water halen.'

Eén walvis was namelijk goed voor 90 duizend pakjes margarine. En de behoefte daaraan was groot in het naoorlogse Nederland. 'Het is niet meer voor te stellen, maar er was niets meer.

Geen vet, geen boter, geen margarine', zegt oud-walvisvaarder Cor Gransbergen, die negen expeditie meemaakte. 'Men was geweldig enthousiast dat Nederland weer ter walvisvaart ging. Dat er weer boter op de boterham kwam.' Bij de polygoonbeelden van de eerst geschoten walvis klinkt de stem van Bloemendal opgetogen: 'We hebben een walvis gevangen! De eerste. Een blauwe. Een groot vetreservoir.'

Walvisvaart was niet geheel nieuw voor Nederland. In nog vroegere tijden gingen Nederlanders met soms tweehonderd schepen tegelijk op walvisexpeditie naar het hoge noorden. Tussen 1661 en 1795 vingden Nederlandse schepen naar schatting 72 duizend Groenlandse walvissen, beschrijven Jaap Bruijn en Joost Schokkenbroek in het recent verschenen boek *De laatste traan*. De traan diende als grondstof voor zeep en als smeermiddel in leerlooierijen, touwslagerijen en scheepsbouw, baleinen werden gebruikt in kamerschermen en korsetten. In 1840 werd de laatste walvis gevangen; de Groenlandse walvispopulatie was nagenoeg verdwenen.

Andere soorten walvissen waren er nog volop. Naar schatting leefden er voorafgaand aan de walvisvangst tot 240 duizend blauwe walvissen, tot 650 duizend gewone vinvissen en 100 duizend seiwalvissen in de wateren rond de Zuidpool. Maar die zwommen te snel en te diep voor de roeiboten en handmatig geworpen harpoenen. Pas na de uitvinding van het kanon met een explosieve harpoen eind negentiende eeuw kwamen deze soorten binnen handbereik en kwam de moderne walvisvaart op gang. De walvisvaart van de twintigste eeuw was een nieuwe onderneming, waaraan al veel landen deelnamen. In plaats van een landstation gebruikten walvisvaarders nu drijvende fabrieken; de walvis kon nu aan boord worden ge-

slacht en verwerkt. In het seizoen 1937/1938 werden meer dan 46 duizend walvissen gevangen. Pas in de oorlog groeide in Nederland de behoefte aan traan en dus aan deelname. Met steun van de overheid liet De Nederlandse Maatschappij voor Walvisvaart (NMW) een tanker ombouwen tot het fabrieksschip de Willem Barendsz. Het bedrijf hoopte duizend tot vijftienhonderd walvissen per seizoen te vangen in de zuidelijke IJszee. 'Het initiatief om een aloude, en voor veel Nederlanders roemruchte maritieme bedrijfstak weer op te nemen werd alom toegejuicht', zegt walvisvaartexpert Joost Schokkenbroek, hoofdconservator collecties bij het Scheepvaartmuseum. 'Walvisvaarders werden als helden gezien.'

Minimumafmetingen

Maar het aantal walvissen bleek niet oneindig. Juist in het jaar dat Nederland weer met walvisvaart begon, werd de International Whaling Commission (IWC) opgericht. Elk walvisvarend land had een afgevaardigde in deze commissie, die vanaf 1949 jaarlijks zou samenkomen. De commissie stimuleerde wetenschappelijk onderzoek en controleerde of de zogeheten Schedule werd nageleefd. Deze Schedule werd in 1946 officieel vastgelegd en bevatte elf uitgangspunten voor de walvisvaart: regels over vangstperioden, de minimumafmetingen van te schieten walvissen per soort en de aanstelling van twee inspecteurs op ieder fabrieksschip.

Ook was de maximale vangst in zogeheten bwu's opgenomen: Blue Whale Units. Het jaarlijkse plafond was voor alle walvisvaarders samen 16 duizend bwu's. De blauwe vinvis was de standaard in de berekeningen en was gelijk aan twee gewone vinvissen, tweeënhalve bult-

Vlees, organen en beenderen gingen op de eerste reizen overboord

rug of zes seiwalvissen. Potvissen vielen buiten het protocol. Elke overheid gaf wekelijks vangstcijfers door aan het International Bureau of Whaling Statistics in het Noorse Sandefjord. Werd het plafond van 16 duizend bwu's al bereikt voor het einde van het jachtseizoen, dan legde het hoofdkantoor de jacht stil. Deze rekenstandaard was al voor de oorlog bedacht door de toen nog zeven walvisjagende landen: de twee grootmachten Noorwegen en Groot-Brittannië, en daarnaast Australië, Canada, Nieuw-Zeeland, Zuid-Afrika en de Verenigde Staten. In 1937 en 1938 waren zij bijeengekomen om internationale afspraken te maken over de vangst en verwerking. De vangsten liepen terug en het aantal fabrieksschepen en jagers nam verder toe; in het seizoen 1946/1947 was het aantal expeditie uitgedoofd naar vijftien. Oprichting van de IWC moest overbevising voorkomen en een economisch rendabele